

УДК 332.01:330.341.1(477)

М.С. ПАШКЕВИЧ, кандидат економічних наук, доцент
Державного ВНЗ «Національний гірничий університет»

РЕГІОНАЛЬНЕ ВИРІВНЮВАННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО ТА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто проблему подолання диспропорцій у соціально-економічному розвитку територій. Піднімається питання про вибір критеріїв та параметрів методичного інструментарію політики регіонального вирівнювання. Автором запропоновано інтегральний показник інноваційно-економічного розвитку регіонів, який відрізняється від існуючих складом показників. Здійснено порівняння рейтингу регіонів за інтегральними показниками сталого та інноваційно-економічного розвитку.

Ключові слова: регіональна економіка, регіональне вирівнювання, сталий розвиток, інноваційний розвиток.

Вступ. Проблема міжрегіонального вирівнювання в Україні стоїть надзвичайно гостро. Регіони України різняться за своїми географічними, історичними, економічними, екологічними, соціальними та іншими характеристиками, тому здійснювати державне регулювання регіонального розвитку в таких умовах надзвичайно складно. Адже за різними ознаками або сферами господарського комплексу можна утворити різні кластери регіонів, кожен з яких потребуватиме особливих механізмів, оптимальних тільки для умов певного кластеру. Таке різноманіття породжує загальну слабкість державного впливу на процес формування регіональної політики. У свою чергу, це зумовило нинішню концепцію підсилення ролі регіонів, їх автономності у прийнятті внутрішніх рішень, але й підвищення рівня відповідальності за стан та динаміку усіх соціально-економічних процесів [1]. На теперішній час, опинившись у ситуації ринкової конкуренції, регіони прагнуть нарощувати свій потенціал та конкурентоспроможність. Багато в чому стимулюванню активності областей сприяє механізм укладання спеціальних угод між регіональною та центральною владою [2].

Однак і у цьому процесі спостерігаються значні регіональні відмінності – різна активність регіонів у розробці та укладанні таких угод, різні вектори розвитку, проекти та, головне, різні необхідні обсяги державної фінансової підтримки.

Таким чином, навіть в умовах політики мінімального державного втручання у процесі регіонального розвитку необхідність міжрегіонального вирівнювання залишається нагальним завданням державної влади. Тому удосконалення теоретичних та методичних підходів до його вирішення є дуже актуальним науковим питанням.

Постановка завдання. Поряд з діючим на практиці інструментарієм регіонального вирівнювання [3–4], чималим науковим доробком у напрямі регулювання регіонального вирівнювання на принципах сталого розвитку таких зарубіжних вчених, як К. Маганда, О. Петіт [5], О. Бодін [6], Р. Дюрант [7] і таких вітчизняних науковців, як В. Геєць [8], Б. Данилишин [9], З. Варналій [10] та ін., на нашу думку, є низка дискусійних питань, які потребують додаткових досліджень. Сучасні підходи до подолання територіальних відмінностей переважно спрямовані на економічну та соціальну сферу, тоді як

Україна приєдналася до загальносвітових концепцій сталого та інноваційного розвитку. Ці концепції передбачають дещо ширше коло аспектів, за якими доцільно регулювати територіальні диспропорції. Зокрема, сталий розвиток передбачає дотримання екологічних стандартів господарювання. Між тим теоретичне підґрунтя для визнання регіону депресивним не містить екологічної складової. Тобто сучасні індустріальні зони екологічного лиха не входять до переліку депресивних та вважаються такими, що значно випереджають так звані «зелені» регіони. У свою чергу, інноваційний розвиток передбачає прискіпливу увагу до відмінностей у науковому потенціалі та передумовах для комерціалізації наукових досліджень. Таким чином, існуючі підходи до оцінки регіональних відмінностей можна вважати застарілими.

Разом з цим для оновлення наукової бази визначення територіальних диспропорцій не вирішене питання вибору: за якою концепцією здійснювати оцінку стану територій – сталого або інноваційного розвитку? Від цього вибору залежатиме політика розподілу фінансових коштів під час забезпечення зростання відсталих регіонів. На практиці залежно від обраної концепції ранжування регіонів може виявитися кардинально протилежним, що пов'язано з різними наборами показників та їх характеристик, за якими оцінюється інноваційний та сталий тип розвитку.

Таким чином, на підставі зазначеного можна сформулювати такі завдання дослідження. Обґрунтувати показник для оцінки інноваційно-економічного розвитку регіонів та склад його первинних індикаторів. Здійснити ранжування регіонів України згідно з обґрунтованим показником та порівняти отримані результати з існуючим рейтингом регіонів за рівнем сталого розвитку.

Результати дослідження. Основою регіонального сталого розвитку є ефективність функціонування регіональної економіки, тобто здійснення продуктивних витрат, у т. ч. за рахунок державних коштів та отримання максимального при-

бутку на кожну вкладену грошову одиницю. На основі даних Державного комітету статистики та Державної казначейської служби можна розрахувати, що з 2007 р. по 2011 р. надходження від продажу нематеріальних активів у Держбюджет України склали 274 тис. грн, тоді як витрати з нього на науково-дослідну діяльність – 11,627 млрд грн. Збори за послуги, пов'язані з охороною прав на інтелектуальну власність по відношенню до фінансування наукових досліджень державними коштами в середньому становлять 0,002 грн/грн за вказаний період, а по відношенню до обсягів виконаних наукових робіт – 0,0006 грн/грн. На основі наведених даних можна констатувати низьку активність представників наукових установ у створенні об'єктів інтелектуальної власності, патентуванні винаходів, а також відсутність дійових механізмів комерціалізації наукових розробок. Внаслідок цього державні кошти на інноваційний розвиток регіонів України, на нашу думку, витрачаються недостатньо ефективно.

З метою обґрунтування положень регіональної економічної політики необхідно зіставити результати оцінки рівня сталого розвитку регіонів України та результати оцінки їх інноваційного розвитку. Щодо оцінки рівня сталого розвитку регіонів вважаємо за доцільне ґрунтуватися на результатах [11, с. 111].

Для оцінки відмінностей у інноваційному розвитку регіонів України запропоновано використовувати такі показники ефективності. Рентабельність дослідної діяльності наукових установ – як відношення обсягу виконаних наукових робіт у вартісному виразі до понесених витрат на їх виконання з різних джерел фінансування. Рентабельність інноваційної діяльності підприємств – як відношення виручки від реалізованої інноваційної продукції до витрат на її виробництво. Продуктивність праці працівників наукових установ та працівників інноваційного сектора підприємств, що виготовляли та реалізовували інноваційну продукцію.

Сформуємо вибірку регіонів за таким принципом. З групи регіонів, що ма-

ють високий рівень сталого розвитку згідно з [11] оберемо Харківську та Львівську області, які посідають перші місця у групі, а також Донецьку та Дніпропетровську, які посідають останні місця у групі. Із сукупності регіонів, що мають середній рівень сталого розвитку, аналогічним чином оберемо Полтавську, а також Волинську з Хмельницькою області. З групи регіонів, що мають низький рівень сталого розвитку – Чернігівську з Луганською, а також Житомирську області.

Як видно з табл. 1, серед обраних регіонів найвищий рівень рентабельності інноваційної діяльності підприємств має Полтавська область – 34 грн реалізованої інноваційної продукції припадає на 1 грн витрат; найнижчий – Хмельницька область – 0,4 грн/грн. Це пов'язано з тим, що Полтавський регіон посідає друге місце після Луганської області серед регіонів наведеної вибірки за обсягами реалізованої інноваційної продукції на рівні 5260,8 млн грн при найменших середніх витратах на інноваційну діяльність на рівні 144 млн грн. Для порівняння: витрати на інноваційну діяльність підприємств Донецької області з 2007 по 2011 рр. у середньому щорічно складали 1871,1 млн грн.

За найменшої середньої кількості інноваторів (103 особи), зайнятих інноваційною діяльністю на підприємствах, у підсумку на 1 інноватора Хмель-

ницької області припадає в середньому 6,4 млн грн на рік реалізованої інноваційної продукції. Наприклад, чисельність інноваторів Харківської області складає 15,1 тис. осіб, що у 146,6 разів більше. Однак витрати на інноваційну діяльність підприємств у Харківській області на 29,3% менше за Хмельницьку. У підсумку Харківська область має найнижчий середній рівень витрат на інноваційну діяльність у розрахунку на 1 інноватора у 31,3 тис. грн на рік.

Середня ефективність виконання наукових досліджень за обраними для аналізу регіонами з 2007 по 2011 рр. загалом демонструє загальнодержавну тенденцію великих витрат та малих доходів. Найбільше її відхилення від середнього по Україні зафіксовано по Донецькій області (31%), найменше – по Чернігівській області (7,76%).

У 90 та 85 разів обсяги реалізованої інноваційної продукції в середньому більші за обсяги виконаних наукових робіт відповідно у Волинській та Полтавській областях (рис. 1). У Харківській області це співвідношення складає 1,45 раза. Таке явище спостерігається внаслідок того, що у Волинській області протягом 2007 та 2008 рр. була найвища серед регіонів частка реалізованої інноваційної продукції у промисловій продукції – відповідно 37 та 24,7%. Високий рівень цього показника

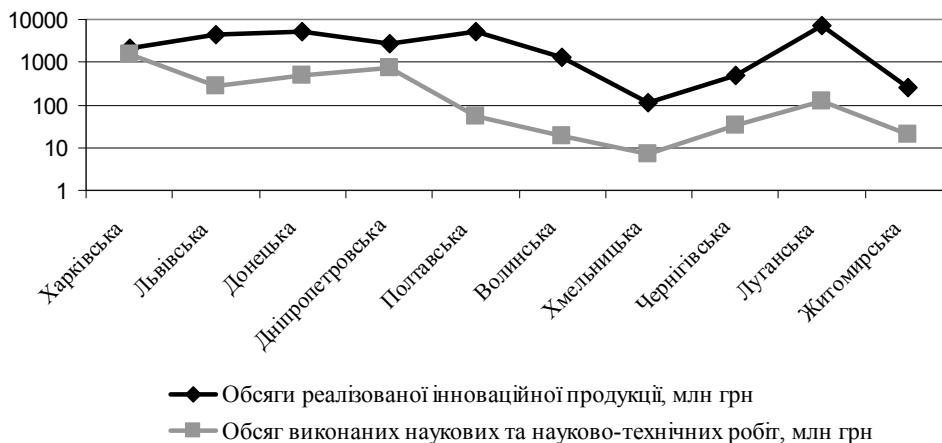

Рис. 1. Співвідношення середнього обсягу реалізованої інноваційної продукції та виконаних наукових робіт, млн грн (авторська розробка)

Таблиця 1

Оцінка регіональних відмінностей у інноваційно-економічному розвитку областей України
(авторська розробка на основі даних Державного комітету статистики та Державної казначейської служби)

№ з/п	Показник	Середні значення показників за регіонами за період 2007–2011 рр.										
		Харківська область	Львівська область	Донецька область	Дніпропетровська область	Полтавська область	Волинська область	Хмельницька область	Чернівецька область	Луганська область	Житомирська область	Регіони України
1	Реалізована інноваційна продукція до витрат на інноваційну діяльність, грн / грн	5,77	19,62	3,87	2,63	33,98	7,86	0,39	12,42	22,66	3,53	4,36
2	Бюджетні кошти у витратах на інноваційну діяльність підприємств, %	6,76	4,72	0,45	7,29	0,00	0,00	0,46	13,61	0,00	4,91	1,57
3	Витрати на інноваційну діяльність на 1 інноватора підприємств, тис. грн / рік	31,30	52,17	280,59	105,89	146,44	737,70	6461	207,95	232,26	602,13	116,81
4	Наукові роботи: до загальних витрат на їх виконання, грн / грн	1,11	1,02	1,35	1,00	1,04	1,03	1,02	0,95	1,04	1,10	1,03
5	до бюджетних коштів, грн / грн	3,36	1,76	3,37	3,41	2,73	2,35	1,78	1,56	5,66	3,35	2,37
6	Бюджетні кошти у витратах на виконання наукових робіт, %	33,14	58,24	39,44	31,06	38,43	45,39	61,70	62,39	18,69	37,88	43,87
7	Витрати на виконання наукових робіт на 1 працівника наукових установ, тис грн / рік	65,77	48,41	56,93	68,10	45,87	55,85	57,49	46,40	58,13	47,48	58,30
8	Реалізована інноваційна продукція до виконаних наукових робіт, разів	1,45	16,28	11,70	3,87	85,67	90,06	14,85	14,91	65,69	12,18	5,53
9	Витрати на інноваційну діяльність підприємств до витрат на виконання наукових робіт, грн/грн	0,33	0,79	5,55	1,43	2,74	11,92	89,51	4,41	7,48	9,16	1,33

спостерігався у Волинській області також у 2000, 2001 та 2006 рр., що засвідчує системність такої тенденції та наявність у регіоні умов, які за певних обставин сприяють його інноваційному розвитку. Водночас Волинська область посідає передостаннє місце за середніми обсягами виконаних наукових робіт – 18,6 млн грн. У Полтавській області вказаний розрив виник внаслідок того, що при другому місці серед 10 областей вибірки за середніми обсягами реалізованої інноваційної продукції, вона посідає 7-ме місце за обсягами виконаних наукових робіт.

Про кардинально різні основи регіонального інноваційного розвитку свідчать відношення витрат на інноваційну діяльність та наукові дослідження Харківської та Хмельницької області (рис. 2). У Харківській області на 1 грн витрат на наукові дослідження припадає 0,33 грн витрат на інноваційну діяльність підприємств. Це говорить про те, що у політиці розвитку цього регіону основним пріоритетом є процес створення об'єктів інтелектуальної власності. Тоді як у Хмельницькій області пріоритетом регіональної політики інноваційного розвитку є процес впровадження інновацій, про що свідчить аналогічний показник на рівні 89,5 грн/грн.

Аналіз вибірки регіонів (табл. 1) демонструє, що у політиці розподілу бюджетних коштів превалює першочергове фінансування напряму наукових досліджень і майже відсутнє фінансування інноваційної діяльності підприємств. При цьому певні показники у розрізі регіонів вказують на те, що державні кошти не завжди витрачаються ефективно.

Наприклад, разом з тим, що у Хмельницькій області найбільш економічно ефективно здійснюються процеси реалізації інноваційної продукції, ніж наукових досліджень, цей регіон має найбільшу частку бюджетних коштів у 61,7% серед інших статей фінансових ресурсів, що спрямовуються на проведення наукових досліджень. Навпаки, Луганська область, у якій наукові роботи здійснюються найбільш економічно ефективно на рівні 5,66 грн виконаних досліджень на 1 грн витрачених бюджетних коштів, має найменшу частку фінансових ресурсів Державного бюджету на рівні 18,6% у структурі фінансування наукових робіт. Регіональна політика розвитку інноваційного типу має бути спрямована на згладжування зазначених диспропорцій.

Таким чином, узагальнений показник інноваційно-економічного розвитку регіонів, за яким можна оцінити регіо-

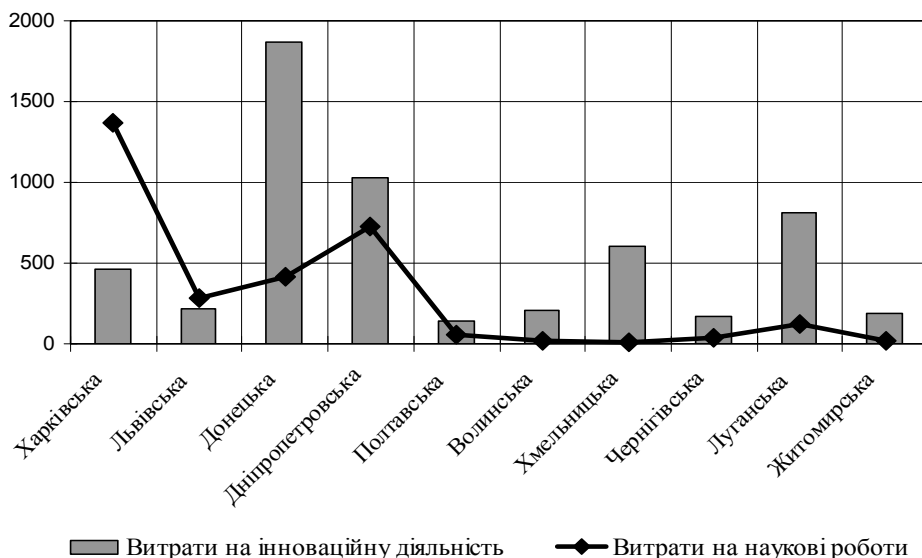

Рис. 2. Співвідношення середніх витрат на інноваційну діяльність та наукові роботи за регіонами, млн грн (авторська розробка)

нальні відмінності та віднести регіон до ресурсного або інноваційного типу розвитку, доцільно розраховувати як інтегральний індекс суми вищенаведених показників ефективності регіонального інноваційно-економічного розвитку. Для уникнення проблеми, пов'язаної з тим, що кожен з перелічених показників має свою розмірність та порядок цифр числового значення, а також з метою приведення цих показників до нормованого вигляду у діапазоні від 0 до 1, було використано формули, наведені у [11, с. 17–18]. Порівняння результатів рейтингування вибірки регіонів за показниками сталого та інноваційно-економічного розвитку наведено у табл. 2.

здійснюється оцінка регіонів, було доведено шляхом зіставлення рейтингу регіонів за існуючим показником сталого розвитку та запропонованим показником інноваційно-економічного розвитку.

Список використаної літератури

1. Europe 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm
2. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження оцінки між-

Таблиця 2

Рейтинг вибірки регіонів України за показниками сталого та інноваційно-економічного розвитку

Регіон	Показник сталого розвитку (згідно з [11, с. 108])		Показник інноваційно-економічного розвитку (авторська розробка)	
	Рейтингове місце у вибірці	Значення показника	Рейтингове місце у вибірці	Значення показника
Харківський	1	0,825	2	8,96
Львівський	2	0,808	6	8,27
Донецький	3	0,793	4	8,45
Дніпропетровський	4	0,792	3	8,92
Полтавський	5	0,775	7	8,03
Волинський	6	0,756	8	8,02
Хмельницький	7	0,753	1	9,00
Чернігівський	8	0,738	9	7,53
Луганський	9	0,729	5	8,32
Житомирський	10	0,683	10	7,29

Висновки. На підставі проведених досліджень можна сформулювати такі висновки. Для оцінки міжрегіональних відмінностей та регулювання регіонального вирівнювання доцільним є використання показника інноваційно-економічного розвитку регіонів, який складається з індикаторів рентабельності наукової діяльності, інноваційної діяльності, продуктивності праці працівників наукових установ та інноваторів підприємств. Той факт, що положення політики регіонального вирівнювання та впроваджені механізми залежать від того, з платформи якої концепції, інноваційного або сталого розвитку,

регіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» № 476 від 20.05.2009 // [Електронний ресурс] URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=476-2009-%EF>

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання» № 208-р від 01.04.2004 // [Електронний ресурс] URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=476-2009-%EF>

5. Maganda C. Environmental and natural resources governance: Rethinking public-private relationships / C. Maganda, O. Petit // *Regions & Cohesion*. – Vol. 1, Issue 3, Winter 2011. – 1–6 p.

6. Bodin O. The role of social networks in natural resource governance: What relational patterns make a difference? / O. Bodin, B. Crona // *Global Environmental Change*. – 2009. – 19 (3), 366–374 p.

7. Durant R. Toward a new governance paradigm for environmental and natural resources management in the 21st century? / C. Young-Pyoung, K. Byungseob, L. Seongjong // *Administration & Society*. – 2004. – 35 (6), 643–682 p.

8. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за заг.

ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

9. Данилишин Б. Ефект декаплінгу як фактор взаємозв'язку між економічним зростанням і тиском на довкілля / Б. Данилишин, О. Веклич // *Вісник НАН України*. – 2008. – № 5. – С. 12–18.

10. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / за ред. З.С. Варналя. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.

11. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти: моногр. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М.З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2010. – Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку. – 368 с.

В статье рассмотрена проблема преодоления диспропорций в социально-экономическом развитии территорий. Поднимается вопрос о выборе критериев и параметров методического инструментария политики регионального выравнивания. Автором предложен интегральный показатель инновационно-экономического развития регионов, который отличается от существующих по составу показателей. Осуществлено сравнение рейтинга регионов по интегральным показателям устойчивого и инновационно-экономического развития.

Ключевые слова: *региональная экономика, региональное выравнивание, устойчивое развитие, инновационное развитие.*

The paper considers the problem of overcoming disparities in regional social and economic development. The actual topic of criteria and parameters selection for methodological tools of regional cohesion policy, which differs in sustainable and innovative development, is raised. The author offers an integral indicator of innovation and economic regional development, which differs from the existing due to structural parameters. A comparative ranking of regions by the integral indicators of sustainable and innovative economic development is performed.

Key words: *regional economics, regional cohesion, sustainable development, innovation development.*

Надійшло до редакції 21.09.2012.